NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-8]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

09.00.00-FALSAFA
journal.namdu.uz
PHILOSOPHICAL

YANGI TARAQQIYOT BOSQICHIDAGI O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIY KAPITAL – IJTIMOIY DAVLATNING STRATEGIK RESURSI

Uktamov Nodir Ibroximovich
Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Namangan davlat universiteti katta o‘qituvchisi
E-mail: nodiruktamov2@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida ijtimoiy kapitalning tutgan o‘rni tahlil qilinib, unda jamiyatda ishonch, hamkorlik, faol fuqarolik, o‘zaro mas’uliyat kabi qadriyatlar majmui sifatida talqin etiladigan ijtimoiy kapitalning barqaror rivojlanish, inson qadri, ijtimoiy adolat va farovonlikni ta’minlashdagi ahamiyati ochib beriladi.*

Maqolada ijtimoiy davlat tamoyillarini ro‘yobga chiqarishda inson omilining ustuvorligi, mahalla institutining kuchayishi, fuqarolik jamiyati tashkilotlarining rivoji, manfaatlar muvozanatini ta’minlash kabi jarayonlar tahlil qilinadi. Shuningdek, ijtimoiy kapitalni mustahkamlashning Yangi O‘zbekiston sharoitidagi mexanizmlari — raqamlashtirish, ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish, ta’lim va madaniyatning strategik roliga alohida e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: *Yangi O‘zbekiston, ijtimoiy kapital, ijtimoiy davlat, strategik resurs, fuqarolik jamiyati, ishonch, hamkorlik, ijtimoiy adolat, barqaror rivojlanish, inson omili, mahalla instituti, raqamlashtirish, ijtimoiy himoya, modernizatsiya, ijtimoiy institutlar, manfaatlar muvozanati.*

СОЦИАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ УЗБЕКИСТАНА НА НОВОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ ЯВЛЯЕТСЯ СТРАТЕГИЧЕСКИМ РЕСУРСОМ СОЦИАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА

Аннотация: *В данной статье анализируется роль социального капитала в стратегии развития Нового Узбекистана и раскрывается важность социального капитала, понимаемого как совокупность ценностей в обществе, таких как доверие, сотрудничество, гражданская активность и взаимная ответственность, в обеспечении устойчивого развития, человеческого достоинства, социальной справедливости и благополучия. В исследовании анализируются такие процессы, как приоритет человеческого фактора в реализации принципов социального государства, укрепление института махалли, развитие организаций гражданского общества и обеспечение баланса интересов. Особое внимание уделяется также механизмам укрепления социального капитала в условиях Нового Узбекистана – цифровизации, модернизации системы социальной защиты и стратегической роли образования и культуры.*

Ключевые слова: *Новый Узбекистан, социальный капитал, социальное государство, стратегический ресурс, гражданское общество, доверие, сотрудничество, социальная справедливость, устойчивое развитие, человеческий фактор, институты соседства, цифровизация, социальная защита, модернизация, социальные институты, баланс интересов.*

SOCIAL CAPITAL IN UZBEKISTAN AT A NEW STAGE OF DEVELOPMENT IS A STRATEGIC RESOURCE OF THE SOCIAL STATE

Abstract: *This article analyzes the role of social capital in the development strategy of New Uzbekistan, and reveals the importance of social capital, which is interpreted as a set of values in society, such as trust, cooperation, civic activity, and mutual responsibility, in ensuring sustainable development, human dignity, social justice, and well-being. The study analyzes processes such as the priority of the human factor in implementing the principles of the social state, the strengthening of the mahalla institution, the development of civil society organizations, and ensuring a balance of interests. Special attention is also paid to the mechanisms for strengthening social capital in the conditions of New Uzbekistan - digitalization, modernization of the social protection system, and the strategic role of education and culture.*

Keywords: *New Uzbekistan, social capital, social state, strategic resource, civil society, trust, cooperation, social justice, sustainable development, human factor, neighborhood institution, digitalization, social protection, modernization, social institutions, balance of interests.*

Kirish.

Bugungi globallashuv va axborotlashuv jarayonlari jadal kechayotgan sharoitda jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri sifatida ijtimoiy kapitalning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Ijtimoiy kapital – bu insonlar o‘rtasidagi ishonch, hamkorlik, o‘zaro yordam, jamoaviylik, fuqarolik faolligi va ijtimoiy institutlarning barqaror faoliyatini ta’minlovchi munosabatlar majmuasidir. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy resurslar, texnologik imkoniyatlar va moddiy boyliklarning o‘zi jamiyat taraqqiyoti uchun yetarli emasligini inobatga olib fuqarolar bilan davlat va jamiyat o‘rtasida mustahkam ishonch munosabatlari mavjud bo‘lishi zarurligini ko‘rsatmoqda.

Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasida ham ijtimoiy kapitalni mustahkamlash eng ustuvor vazifalardan biri sifatida qaraladi. Zero, “inson qadri”ni ulug‘lash, fuqarolarni davlat boshqaruvida faol ishtirokchi sifatida shakllantirish, ochiqlik va shaffoflik tamoyillariga asoslangan ijtimoiy davlat qurish ijtimoiy kapitalning rivojlanishini talab etadi. Mamlakatda olib borilayotgan keng ko‘lamli siyosiy, huquqiy va ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar ham aynan fuqarolar o‘rtasidagi ishonchni oshirish, jamiyatdagi birdamlik va hamjihatlikni kuchaytirish, davlat va xalq o‘rtasidagi muloqotni mustahkamlashga qaratilgan.

Bundan tashqari, mahalla institutining modernizatsiya qilinishi, fuqarolik jamiyati tashkilotlari faoliyatining kengayishi, korrupsiyaga qarshi tizimning kuchaytirilishi, sud-huquq tizimidagi adolat va ochiqlik barchasi siyosati Yangi O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy kapitalning o‘sishiga xizmat qilmoqda. Shu ma’noda, ijtimoiy kapital ijtimoiy davlatning poydevori, jamiyat barqarorligi va taraqqiyotining bosh strategik resursi sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Mazkur mavzuni o‘rganishning dolzarbligi shundaki, Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot modeli ijtimoiy kapitalning barcha shakllarini – jamiyatdagi ishonch, totuvlik, fuqarolik faolligi, mahalla institutlari, ijtimoiy hamkorlik va o‘zaro yordam tizimini rivojlantirishni nazarda tutadi. Shu bois ijtimoiy kapitalning mazmuni, uning ijtimoiy davlat barpo etishdagi o‘rni va strategik ahamiyatini tahlil qilish bugungi davrning eng muhim ilmiy-amaliy masalalaridan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili.

Ijtimoiy kapitalning nazariy va amaliy tomonlarini tadqiq etishga, eng avvalo, uning yangiligi, bu boradagi tushunchalarning xilma-xilligi ko‘p tarmoqliligini inobatga olgan holda dunyoning turli mintaqalarida asosiy tadqiqot sohasi sifatida qaralib, ko‘plab izlanuvchilarning diqqat markazida bo‘lib kelgan.

Ijtimoiy kapitalga oid falsafiy bilimlarning tegishli sohalari fanlararo yo‘nalish sifatida siyosiy, sotsiologik nuqtayi nazardan qisman tadqiq etilgan. Mavjud izlanishlar esa G‘arb olimlaridan L.J.Hanifan, P.Burdyo, J.Koulman, V.L.Tammy, E.Dyurkgeym, F.Fukuyama[6] kabi tadqiqotchi olimlar izlanishlarida ko‘rinadi.

Jamiyat barqarorligini ta’minlashda ijtimoiy kapital fenomenining rolini aniqlashga doir tadqiqotlar S.Ponomar, S.Yegorova, A.Kiykov, A.Konkov, O.Polyakovalar ishlarida; ijtimoiy kapitalning kishilar o‘rtasidagi o‘zaro birdamlikni ta’minlashga doir vazifalarini belgilash S.Veronika, E.Bondar, B.Stolyarlar; ijtimoiy kapital va ijtimoiy davlatning siyosiy taraqqiyotdagi o‘rni M.Melanin, M.Korniychuk kabi olimlar tomonidan o‘rganilgan. Ishonch kategoriyasining ijtimoiy kapitalni rivojlantirishdagi o‘rni esa O.Taxanova, Sargolzai Ali Rizo Muxammad, S.Svetlana asarlarida; globallashuv sharoitida ijtimoiy kapitalning o‘zgarishlar tendensiyalarini ochib berish I.E.Diskin, V.V.Radaev, V.Stepanenko, L.V.Strelnikova, F.G.Karasev, N.N.Lebedeva, O.A.Lomovtseva[5] kabi tadqiqotchilar ilmiy izlanishlarida o‘z ifodasini topgan.

So‘nggi vaqtlarda yurtimizda iqtisodchilar, sotsiologlar, siyosatshunoslar va faylasuflar “Inson” va “Ijtimoiy kapital” tushunchalarining ilmiy-nazariy jihatlarini tadqiq etishmoqda. Iqtisodchi olimlardan Q.Abdurahmonov, J.Ataniyazov,

T.Jalilov, D.Rahmonov hamda B.Usmonovlar mazkur yo‘nalishda keng ko‘lamli ishlar olib bormoqdalar. Inson kapitali va ijtimoiy kapitalning sotsiologik jihatlari M.Sodirjonov, X.Akramov, E.Abdullayev, F.Qosimov, M.Muxammedovlar tomonidan tadqiq etilgan. Jamiyatda ijtimoiy kapitalning o‘rni va ahamiyati, uning zamonaviy mexanizmlari va jamiyat taraqqiyotiga ta’siriga doir masalalarning falsafiy va siyosiy jihatlari M.Norqobilov, S.Saidov, D.Ernazarov[7] lar tomonidan tahlil qilingan.

Tadqiqot metodologiyasi.

Maqolada Empirik tadqiqot, mantiqiylik, tizimlilik, analiz, sintez, o‘zaro aloqadorlik ilmiy tadqiqot tamoyillaridan kelib chiqqan holda qiyosiy tahlil kabi tadqiqot usullaridan foydalanildi.

Tahlillar va natijalar.

Bugungi kunda mamlakatimiz yangi taraqqiyot bosqichiga qadam qo‘yib, davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu jarayonning asosiy maqsadi demokratik tamoyillarga asoslangan, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta’minlaydigan hamda ijtimoiy adolatni qaror toptiradigan ijtimoiy davlatni shakllantirishdan iboratdir. Bunday sharoitda jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri sifatida ijtimoiy kapital tushunchasi alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Ijtimoiy kapital jamiyat a’zolari o‘rtasidagi o‘zaro ishonch, ijtimoiy aloqalar, hamkorlik, birdamlik hamda umumiy qadriyatlar tizimini ifodalovchi muhim ijtimoiy resurs hisoblanadi. Mazkur tushuncha ilmiy adabiyotlarda turli olimlar

tomonidan tadqiq qilingan bo‘lib, amerikalik sotsiolog Robert Putnam ijtimoiy kapitalni jamiyat a’zolari o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantiruvchi ijtimoiy tarmoqlar va o‘zaro ishonch tizimi sifatida talqin qiladi [8]. Shuningdek, fransuz sotsiologi Pyer Burdye ijtimoiy kapitalni insonlarning ijtimoiy aloqalari orqali yuzaga keladigan resurslar majmui sifatida izohlaydi [9]. Ushbu yondashuvlar ijtimoiy kapitalning jamiyat rivojlanishidagi muhim strategik ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Yangi taraqqiyot bosqichidagi O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida ham ijtimoiy kapitalning roli tobora ortib bormoqda. Chunki jamiyatda o‘zaro ishonch, hamkorlik va ijtimoiy hamjihatlik mavjud bo‘lmas ekan, har qanday islohotlarning samaradorligini ta’minlash qiyin kechadi. Shu bois mamlakatda fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish, aholining ijtimoiy faolligini oshirish orqali ijtimoiy kapitalni mustahkamlashga alohida e’tibor qaratilmoqda.

O‘zbekiston sharoitida ijtimoiy kapitalni rivojlantirishda mahalla instituti alohida ahamiyatga ega. Mahalla nafaqat an’anaviy ijtimoiy institut sifatida, balki fuqarolarning o‘zaro hamkorligi, ijtimoiy birdamligi va jamoaviy mas’uliyatini shakllantiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi. Mahalla tizimi orqali aholining ijtimoiy muammolarini hal etish, ijtimoiy yordam ko‘rsatish hamda jamiyatda barqaror ijtimoiy muhitni ta’minlash imkoniyati kengaymoqda. Bu esa ijtimoiy kapitalning amaliy namoyon bo‘lishini ta’minlaydi.

Bundan tashqari, nodavlat notijorat tashkilotlari, jamoat birlashmalari va fuqarolik jamiyati institutlari ham ijtimoiy kapitalni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ular jamiyatda fuqarolik faolligini oshirish, ijtimoiy muammolarni hal etishda jamoatchilik ishtirokini kengaytirish hamda davlat va jamiyat o‘rtasidagi samarali muloqotni ta’minlashga xizmat qiladi. Shu jihatdan ijtimoiy kapital jamiyatning ijtimoiy barqarorligini ta’minlash, ijtimoiy ziddiyatlarning oldini olish va ijtimoiy adolat tamoyillarini mustahkamlashda muhim omil hisoblanadi.

Hozirda jamiyatimizning barcha sohalarida sezilarli o‘zgarishlar ro‘y berayotganligini ko‘rish mumkin jumladan yurtimizda yangi ta’lim standartlarining joriy etilishi, rivojlangan mamlakatlar ilg‘or texnologiyalarining ta’lim tizimimizga moslashtirilishi, ushbu tizimga tobora ko‘proq axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jalb qilinayotgani shular jumlasidandir. Bugun dunyo hamjamiyatiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, qaysiki davlat rivojlanish cho‘qqilarini egallayotgan bo‘lsa, albatta, ta’lim tizimidagi islohotlar orqali erishayotganini ko‘rmoqdamiz. Shu bilan birga, rivojlangan mamlakatlar ta’lim tizimining qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, ta’lim standartlarining yangi avlodiga o‘tish shartlari ta’lim dargohlaridagi paradigmalarni o‘zgartirishni talab qiladi. Bu esa ta’lim tizimini to‘laligicha jamoaviy harakatlar natijasida yangi bosqichga ko‘tarishimizni taqozo etadi. Yangi zamonaviy standartlarda ta’lim natijalariga qo‘yiladigan talablar quyidagi usullar orqali o‘z aksini topadi:

– o‘qitishda o‘yin usullaridan foydalanish texnologiyasi: biznes, rolli va boshqa turdagi o‘quv o‘yinlari;
– “tanqidiy fikrlash”ni rivojlantirish texnologiyalari;
– masofaviy ta’lim texnologiyalari va boshqalar;
– jamoaviy ta’lim tizimi (CSE);
– tadqiqot muammolarini hal qilish texnologiyasi (TRIZ);
– universal o‘quv faoliyati;
– ta’lim faoliyati natijalari;
– portfolio tizimi shakllanishi;
– ilmiy salohiyatni oshirish;
– “uztoz-shogird” an’analarini takomillashtirish.

Yuqoridagi usullar bugungi kunda ta’limdagi ko‘plab islohotlarning yaratilishiga zamin bo‘ladi. Yangi standartlar joriy etilishining asosiy talablaridan yana biri o‘quvchi-talabalarning hamkorlikda ishlash usullarini ishlab chiqishdir. Shu sababli ta’lim dargohlarini jamiyatning ijtimoiy kapitali manbayi deb hisoblashimiz mumkin. Biz ta’limni rivojlantirish mexanizmlarini mamlakatimiz pedagoglari salohiyatini oshirishda odamlarning umumiy maqsadga erishish uchun birlasha olish qobiliyati bilan bog‘liq bo‘lgan aloqalarni yo‘lga qo‘yishini taqozo etmoqda, bu esa pirovardida, sifatli ta’lim taraqqiyoti poydevori sifatida ijtimoiy munosabatlarning takomillashuviga olib kelib, kapital va ta’lim tashkilotining rivojlanishini ta’minlaydi.

O‘zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida jamiyatni har jihatdan transformatsiyalash hamda uni ijtimoiy-madaniy texnologiyalar asosida yuksaltirish taraqqiyot darajasini belgilab bermoqda. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 18-fevraldagi “Jamiyatda ijtimoiy-ma’naviy muhitni sog‘lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo‘llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5938-son Farmonida[2] belgilanganidek, “...mahalla - sektor - xalq qabulxonasi – mahalla” tamoyili asosida samarali hamkorlik tizimini joriy etish, mahallani xalq bilan davlat o‘rtasida ishonchli “ko‘prik” bo‘lishini amalda ta’minlash, oila va xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash borasida kompleks chora-tadbirlar amalga oshirish”[1] belgilandi. Shuningdek, “Manzilli chora-tadbirlar dasturi” hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Iqtisodiy taraqqiyot va

kambag‘allikni qisqartirish vazirligi huzuridagi Mahallabay ishlash va tadbirkorlikni rivojlantirish agentligi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2021-yil 24-dekabrdagi PQ-62-son qarori ishlab chiqilgan.[4]

“Eng quyi bo‘g‘in – mahalla darajasiga tushgan holda kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha O‘zbekiston tajribasini yaratdik”[3], – dedi prezident Shavkat Mirziyoyev Samarqand shahrida o‘tayotgan Osiyo infratuzilmaviy investitsiyalar banki boshqaruvchilari kengashining to‘qqizinchi yillik yig‘ilishidagi nutqida.

Albatta, mahallaning ijtimoiy kapitalni shakllantirish va rivojlantirishda muhim ijtimoiy-madaniy omil bo‘lib xizmat qilishi barchamizga ayon. Qadimdan har bir oila o‘zining ijtimoiy aloqa va munosabatlarida yuzaga keladigan natijalari va muammolarini dastlab mahalla bilan yechishga harakat qilgan. Mahalla ijtimoiy birdamlik, hamjihatlik, bag‘rikenglik, do‘stlik, yaqinlik va o‘zaro bahamjihatlik bilan faoliyat tashkil etib, ijtimoiy-madaniy mexanizm vazifasini bajarib keladi.

Bizning jamiyatdagi mahallalarda ijtimoiy kapitalning sifati va takomillashishi qanday kechishiga e’tibor qaratamiz. Masalan, azaldan “o‘zbek mahallasidagi xonadonlarga qulf osilmasligi ijtimoiy ishonchning mavjudligidan dalolatdir. Mahalladagi bemor insonlardan boxabar bo‘lish, kambag‘allarga hayr-saxovat ko‘rsatish ham ijtimoiy kapitalga misol bo‘la oladi. Abdulla Qahhorning “O‘g‘ri” hikoyasi yoki “Suyunchi” kinofilmidagi darvozaga osilgan qulf bilan bog‘liq sahnani eslagandayoq o‘zbek jamiyatida ishonch mustahkam ekanligiga guvoh bo‘lish mumkin”.

Olib borilgan tadqiqotlardan shuni xulosa qilish mumkinki, imkoniyatlar tengligining kamayishi bilan yoshlar o‘rtasida ta’lim olish, mutaxassislik bo‘yicha ishga joylashish, mavjud ish joyini yo‘qatishdan qo‘rqish muammolari, ayniqsa, keskinlashmoqda. Mehnat bozoridagi talab va bugungi kunda mamlakatimiz oliy o‘quv yurtlari tomonidan oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlanayotgan mutaxassisliklar o‘rtasida mutanosiblik mavjud emasligi sababli yoshlar bandligini ta’minlash masalalari keskinlashmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 18 февралдаги «Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5938-сон Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлар тўплами, 2020 – й., 0970-сон, 255- модда.

2. https://lex.uz/ru/docs/-4740345?ONDATE=13.09.2023%2000

3. Shavkat Mirziyoyev. Oliy Majlisga Murojaatnoma. – Toshkent, 20 dekabr 2022 yil.

4. Shavkat Mirziyoyev. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Iqtisodiy taraqqiyot va kambag‘allikni qisqartirish vazirligi huzuridagi Mahallabay ishlash va tadbirkorlikni rivojlantirish agentligi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”**gi qarori. 2021-yil 24-dekabr, PQ-62.

5. Жалилов.А. Фукаролик жамиятида ижтимоий капитал ва ишонч. Узбекистон гуманитар журнали. №2 (66). 2014.

6. Hanifan L.J. The Rural School Community Center // Annals of the American Academy of Political and Social Science. 1916. September. Vol. 67. № 1. –P. 18; Бурдьё П. Формы капитала // Экономическая социология. 2002. Т. 3. № 5. –С.63; Коулман Д. Капитал социальный и человеческий // Общественные науки и современность. 2001. № 3. – С.125; Tammy.W.L. The Effects of Social Capital on Local Government Performance and Economic

7. Содиржонов М. Инсон капитали ривожланиш жараёнларининг этносоциологик хусусиятлари (Фарғона водийси мисолида). Социология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси. – Тошкент, 2022.; Акрамов Х. Социал капитал аҳоли турмуш сифатини оширишнинг омили сифтида. Социология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Тошкент, 2021; Abdullayev E.B Inson kapitali namoyon bo‘lishining ijtimoiy-falsafiy jihatlari. Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. –Andijon, 2022; Qosimov F.S. Yangilanayotgan O‘zbekistonda inson kapitalini rivojlantirishning ijtimoiy-falsafiy asoslari. Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Samarqand, 2022.; Muxammedov M.M. Inson kapitalini rivojlantirishni zamonaviy mexanizmlari va ularning taraqqiyotdagi ahamiyati masalalarining falsafiy tahlili. Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Бухоро, 2023.

8. Putnam R. **Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community.** – New York: Simon & Schuster, 2000.

9. Bourdieu P. **The Forms of Capital.** // Richardson J. (ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education.* – New York: Greenwood Press, 1986.